

YUK TASHISHDA KONTEYNERLASHNING AHAMIYATI

Omonov Sanjarbek

Andijon Davlat texnika instituti,

Transport logistikasi yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Email: omonovsanjarbek94@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada yuk tashish jarayonida konteynerlash texnologiyasining o'rni, uning afzalliklari, qo'llaniladigan konteyner turlari hamda mavjud muammolar yoritilgan. Konteynerlash xalqaro savdo hajmining oshishiga, yuk xavfsizligining ta'minlanishiga va multimodal tashish imkoniyatlarining kengayishiga olib kelganligi tahlil qilingan. Shuningdek, konteyner tashuvlarining O'zbekistondagi ulushi va rivojlanish istiqbollari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: konteynerlash, konteyner turlari, multimodal tashish, yuk xavfsizligi, intermodal logistika, standartlashtirish, O'zbekiston logistikasi.

Bugungi kunda transport va logistika tizimining rivojlanishi yuk tashish jarayonini yanada samarali tashkil etishni talab etmoqda. Shu jihatdan konteynerlash texnologiyasi muhim o'rin tutadi. Konteynerlash — bu yuklarni maxsus standart idishlarga joylab tashish usuli bo'lib, u yuklarni himoyalash va tashish jarayonini soddalashtirishga xizmat qiladi. Ushbu tizim XX asrning 50-yillarida Malcom McLean tomonidan ishlab chiqilgan va bugungi kunda global savdoning asosiy tamal toshiga aylangan. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda dunyo bo'ylab tashiladigan umumiy yuklarning 90% dan ortig'i konteynerlashtirilgan holda amalga oshirilmoqda.

Konteynerlash texnologiyasining eng muhim afzalliklaridan biri yuklarning xavfsizligini ta'minlashdir. Yuklar konteyner ichida tashilgani sababli tashqi ta'sirlardan, ob-havo sharoitidan va shikastlanishdan ishonchli himoyalanaadi. Konteynerlar mustahkam po'lat konstruksiyaga ega bo'lib, ular muhrlangan holda

joʻnatiladi va faqat oluvchi yoki vakolatli organlar tomonidan ochilishi mumkin. Bu esa yuklarning oʻgʻirlanishi yoki yoʻqolishi xavfini deyarli nolga tushiradi.

Bundan tashqari, yuk ortish va tushirish jarayoni sezilarli darajada tezlashadi. Anʻanaviy usulda yuklar donalab qoʻl mehnati bilan ortib-tushirilgan boʻlsa, konteynerlar yordamida bir vaqtning oʻzida butun konteyner kranlar yordamida harakatlantiriladi. Bu esa vaqt va mehnat sarfini keskin kamaytiradi, port va terminallarda toʻxtash vaqtlarini qisqartiradi.

Yana bir muhim jihat — konteynerlar turli transport vositalarida (avtomobil, temir yoʻl, dengiz va daryo transporti) bir xil shaklda qoʻllanilishi mumkin. Standart oʻlchamlar (20 fut, 40 fut, 45 fut HC) tufayli konteynerni kemadan poyezdga, poyezddan yuk mashinasiga qayta yuklash hech qanday qiyinchilik tugʻdirmaydi. Bu esa multimodal tashishni rivojlantirishga imkon beradi. Natijada logistika jarayonlari soddalashadi, tashish samaradorligi oshadi va umumiy tashish xarajatlari kamayadi.

Foydalanishda eng keng tarqalgan konteyner turlari quyidagilardan iborat:

Umumiy maqsadli idishlar (dry containers) — universal, umumiy foydalanish uchun moʻljallangan. Ular yopiq, suv oʻtkazmaydigan va mustahkam boʻlib, kiyim-kechak, elektronika, mebel, mashina qismlari va boshqa quruq yuklarni tashishda qoʻllaniladi.

Ochiq konteynerlar (open top) — ochiladigan tomi bilan jihozlangan boʻlib, baland yoki gʻayristandart oʻlchamdagi yuklarni (masalan, katta mashinalar, dastgohlar, qurilish materiallari) tashish uchun moʻljallangan. Yuklarni yuqoridan kran yordamida ortish imkonini beradi.

Yuqori kubikli idishlar (high cube) — standart konteynerlardan balandroq (odatda 9 fut 6 dyuym) boʻlib, hajmi katta, ammo ogʻirligi standart darajada boʻlgan yuklarni (masalan, yengil sanoat mahsulotlari) tashish uchun ishlatiladi.

Haroratni nazorat qiladigan idishlar (reefer containers) — muzlatgich, izotermik, qizdirilgan va termal konteynerlar. Ular -25°C dan $+25^{\circ}\text{C}$ gacha haroratni

saqlash imkoniyatiga ega. Go'sht, baliq, sut mahsulotlari, meva-sabzavotlar, doridarmonlar va boshqa tez buziladigan mahsulotlarni tashishda qo'llaniladi.

Flat rack konteynerlar — yon devorlari buklanadigan yoki butunlay yo'q bo'lgan konteynerlar bo'lib, juda katta yoki og'ir yuklarni (masalan, qurilish kranlari, katta generatorlar, yaxlit metall konstruksiyalar) tashish uchun mo'ljallangan.

Yuk tashish konteynerlari xalqaro savdoning o'sishida bir nechta sabablarga ko'ra juda muhim ahamiyatga ega.

Standartlashtirish. Yuk tashish konteynerlari o'lcham va dizayn jihatidan ISO standartlari asosida standartlashtirilgan bo'lib, bu ularni kemalar, poyezdlar va yuk mashinalari o'rtasida osongina ko'chirish imkonini beradi. Bu esa qimmat va vaqt talab qiladigan qo'lda tashish va qayta qadoqlash zaruratini kamaytiradi. Bir xil konteyner butun sayohat davomida bir necha marta turli transport turlariga o'tkazilishi mumkin va bu jarayonda yuk hech qachon konteynerdan chiqarilmaydi.

Xarajat samaradorligi. Yuk tashish konteynerlaridan foydalanish xalqaro tashish xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirdi. Chunki tovarlarni minimal ishlov berish bilan qadoqlash, jo'natish va tushirish mumkin. Bu esa shikastlanish yoki yo'qotish xavfini kamaytiradi. Konteyner tashish an'anaviy usulga nisbatan ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojni 90% gacha qisqartirgan. Bu shuningdek, yuk tashishni yanada ishonchli va oldindan aytib bo'ladigan qiladi, bu esa biznesga ta'minot zanjirlarini samaraliroq rejalashtirish va boshqarishga yordam beradi.

Savdo hajmining oshishi. Yuk tashish konteynerlarining samaradorligi va xarajatlarni tejashi xalqaro savdoni kengroq biznes doirasi uchun yanada qulayroq qildi. Kichik va o'rta biznes vakillari endi o'z mahsulotlarini yangi bozorlarda sotish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa savdo hajmi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Konteynerlashtirishdan oldin yuk tashish xarajatlari tovar qiymatining 25% gacha bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda bu ko'rsatkich 5-10% gacha tushib ketgan.

Global port tizimining rivojlanishi. Konteynerlash eng yirik port hub'larining (Shanxay, Singapur, Rotterdam, Dubay) shakllanishiga olib keldi.

Ushbu portlar mega-konter yer kemalarini qabul qilishga moslashtirilgan bo'lib, ularning ayrimlari bir vaqtning o'zida 20 000 TEU (20 fut ekvivalent birlik) dan ortiq yukni qabul qila oladi. Konteynerlash tizimi ko'plab afzalliklarga ega bo'lishiga qaramay, uning ayrim muammo va kamchiliklari ham mavjud.

Yuqori boshlang'ich xarajatlar. Konteynerlash tizimini joriy etish uchun konteynerlar, maxsus texnika (yorituvchi kranlar, fork liftlar, konteyner tashuvchi treylerlar) va infratuzilma (terminal, yo'llar, omborxonalar) talab etiladi. Bitta standart 40 futlik konteynerning narxi 3 000 dan 10 000 dollargacha, reefer konteyner esa 15 000-25 000 dollar atrofida bo'lishi mumkin. Kichik kompaniyalar uchun bu katta mablag' hisoblanadi.

Infratuzilmaning yetarli emasligi. Ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, tuman va qishloq hududlarida logistika markazlari, terminallar va yuk ortish-tushirish uskunalari yetishmaydi. Bu esa konteyner tashuv imkoniyatlarini cheklaydi va qo'shimcha xarajatlar keltirib chiqaradi.

Barcha yuklarga mos kelmasligi. Katta hajmli yoki maxsus sharoit talab qiladigan yuklarni (masalan, tirik hayvonlar, ba'zi kimyoviy moddalar, juda uzun quvurlar) standart konteynerda tashish qiyin yoki imkonsiz. Bunday hollarda maxsus tank konteynerlar yoki boshqa tashish usullariga murojaat qilish kerak bo'ladi.

Bo'sh konteynerlar muammosi. Ko'pincha konteynerlar bir tomonlama yuk tashishda ishlatiladi (masalan, Xitoydan Yevropaga to'liq, qaytishda esa bo'sh). Bo'sh konteynerlarni qaytarib tashish ham xarajat talab qiladi. Bu muammoni hal qilish uchun kompaniyalar konteynerni balanslash strategiyalarini ishlab chiqmoqdalar. Atrof-muhitga ta'siri. Konteyner kemalari an'anaviy ravishda og'ir bunker yoqilg'isida ishlaydi va bu karbonat angidrid chiqindilarining sezilarli qismini tashkil qiladi. Biroq so'nggi yillarda LNG (suyultirilgan tabiiy gaz) va boshqa muqobil yoqilg'ilarga o'tish tendensiyasi kuchaymoqda.

O'zbekistonda konteyner tashuvlar ulumi umumiy yuk tashish tizimida taxminan 25-40% atrofida baholanadi. Temir yo'l transportida konteyner tashish ulushi eng yuqori hisoblanadi, chunki "O'zbekiston temir yo'llari" AJ so'nggi

yillarda konteyner platformalar parkini yangilamoqda va yirik logistika markazlarini (masalan, Toshkent, Andijon, Navoiy, Termiz shaharlarida) rivojlantirmoqda.

Avtomobil transportida konteynerlash hali to‘liq rivojlanmagan. Buning asosiy sabablari – ma’lum yo‘nalishlarda konteyner tashuvga ixtisoslashgan avtoparkning yetarli emasligi, kichik biznes vakillarining konteynerni ijaraga olish yoki sotib olish imkoniyatining cheklanganligi, shuningdek ayrim hududlarda konteyner terminallarining mavjud emasligidir.

Biroq, O‘zbekistonning tranzit salohiyatidan kelib chiqqan holda (Xitoy – Yevropa – Xitoy yo‘nalishidagi yuk tashish), konteyner tashuvlarni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega. Navoiy erkin iqtisodiy zonasi va “Aerotex” logistika markazi, shuningdek, “O‘zbekiston – Turkmaniston – Eron – Ummon” transport koridori loyihalari konteyner tashuvlarni ko‘paytirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yuk tashishda konteynerlash tizimi zamonaviy logistikaning eng muhim va samarali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim yuklarni tashish jarayonini sezilarli darajada soddalashtirib, ularning xavfsizligini yuqori darajada ta’minlaydi. Konteynerlardan foydalanish orqali yuklar tashqi muhit ta’siridan, mexanik shikastlanishlardan hamda yo‘qotilish xavfidan ishonchli himoyalanaadi. Konteynerlash xalqaro savdo hajmining oshishiga, yuk tashish xarajatlarining pasayishiga va global ta’minot zanjirlarining barqarorligiga olib keldi. Hozirgi kunda standart konteynerlar yordamida deyarli barcha turdagi yuklarni – quruq mahsulotlardan tortib haroratga sezgir tovarlargacha – xavfsiz va tez yetkazib berish mumkin. O‘zbekistonda konteyner tashuvlarni yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ishlar olib borilishi lozim: konteyner terminallari va logistika markazlarini hududlarda kengaytirish; konteyner tashuv uchun qulay kredit va lizing dasturlarini yo‘lga qo‘yish; temir yo‘l va avtomobil transporti o‘rtasidagi intermodal o‘tish nuqtalarida infratuzilmani yaxshilash; raqamli texnologiyalar (konteynerlarni GPS kuzatuv, elektron hujjat aylanishi) ni joriy etish; xalqaro transport koridorlarida O‘zbekistonning tranzit salohiyatidan samarali foydalanish.

Konteynerlash tizimi rivojlangan mamlakatlar misolida ko'rsatganidek, bu texnologiya iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biriga aylanishi mumkin. O'zbekiston ham ushbu yo'nalishda tizimli islohotlarni davom ettirar ekan, yuk tashish sohasida sezilarli yutuqlarga erishishi va xalqaro savdoda o'z o'rnini mustahkamlashi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Konteynerlar ma'lumotlari. Why Have Shipping Containers Been So Important in the Growth of International Trade? – URL: <https://www.tutor2u.net/economics/reference/why-have-shipping-containers-been-so-important-in-the-growth-of-international-trade>

2.Konteynerlardan foydalanishning samaradorligi. Konteynerni yo'naltirishdan foydalanishga arziydimi? Symlog. – URL: <https://symlog.eu/uz/bozor-yangiliklari/Konteynerni-yo%27naltirishdan-foydalanishga-arziydimi%3F/>

3.Containerized Cargo: Definition, Types, and Process. Inbound Logistics, 2023. – URL: <https://www.inboundlogistics.com/articles/containerized-cargo/>

4.ISO 668:1995. Series 1 freight containers – Classification, dimensions and ratings.

5.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 07.04.2018 yildagi 277-son qarori.